

קבר למחקר

עבודת דוקטור

Le mouvement de la Haskalah parmi les Juifs de Roumanie

Lucian Herscovici

Directeur: Prof. Carol Iancu, Université Paul Valéry-Montpellier III, 2009. 3 volumes, 1044, 1085, 25 pages.

[תנועת ההשכלה בקרב יהודי רומניה]

[לוסיאן זאב הרשקוביץ']

[בהנחיית פרופ' קרול ינקו, אוניברסיטת פול ולרי]

מונפלייה III

מטרתה של עבודת דוקטור זו הייתה לתאר את תולדותיה של תנועת ההשכלה בקרב יהודי נסיכויות הדנובה, מולדובה וולאכיה, ושל רומניה המאוחדת בגבולותיה לאחר איחודן של שתי הנסיכויות (1859) ועד סוף המאה התשע-עשרה. ברומניה היה יישוב יהודי אשכנזי וספרדי מעורב, אם כי רובו היה אשכנזי ממוצא גליצאי ומקצתו ממוצא רוסי. רוב היהודים היו מהגרים חדשים, רובם חסידים. במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה היה מספר המשכילים ברומניה קטן והם התרכזו בכמה ערים, ובהן ערי הבירה יאסי ובוקרשט. התארגנותם הראשונה הייתה בעיר יאסי בשנת 1847. קבוצת משכילים פנתה אל נסיך מולדובה וביקשה ממנו לאסור על הלבוש המסורתי החסידי ולאשר את הקמתו של בית ספר יהודי על פי עקרונותיה של תנועת ההשכלה. בית הספר היהודי הראשון מסוג זה הוקם בשנת 1851 בבוקרשט. בבתי ספר שהקימו משכילים – בהסכמת השלטונות – תכנית

הלימודים הייתה זהה לתכנית הלימודים בבתי הספר הכלליים ונוספו לה שיעורי עברית ויהדות. שפת ההוראה הייתה רומנית. משכילים אחדים היו גם סופרים ועיתונאים בשפות עברית, גרמנית ורומנית, וכתבו גם באידיש להפצת תורתם. הם פרסמו ספרים וחוברות וכן כתבות בכתבי העת העבריים שיצאו לאור בגליציה, באוסטריה, בפרוסיה וברוסיה, ובהם המגיד, עברי אנוכי ומאוחר יותר בכתב העת השחר. בשנים 1872, 1876-1877 יצא לאור בעיר יאסי כתב עת עברי בשם זמרת הארץ בעריכתו של המשכיל מתתיהו שמחה רבנר, ואולם נדפסו שני גיליונות שלו בלבד. בשנים 1855-1867, בעקבות מלחמת קרים, הוציא לאור המשכיל פישל לוונשטיין כתב עת דו-לשוני בשפות אידיש ועברית, קורות העתים, לא באורח סדיר. המשכילים יהודה בן מרדכי (יוליוס) ברש, יצחק לייב ויינברג ואהרון אשר, הוציאו לאור בשנת 1857 את כתב העת הדו-לשוני, ישראליות רומן, בשפות רומנית וצרפתית, אולם הוא פסק לצאת אחרי 24 שבועות. גם כתב עת דור לשוני אחר – באידיש שכללה מילים גרמניות רבות וברומנית שנכתבה אז עדיין באותיות קירילית – דיא צייט/טימפול, שהוציאו לאור בבוקרשט המשכילים נפתלי פופר וקורנליו כהנא בשנת 1859, נסגר מחוסר חותמים וקוראים. שני משכילים, הירש מנדל פינלש (המכונה של"ש) מן העיר גאלאץ ומשה ולדברג מן העיר יאסי, ניהלו ויכוחים זה עם זה בספרים שפרסמו על המשנה. עם המשכילים שכתבו ספרים בעברית והשתדלו להפיץ באמצעותם את תורתה של תנועת ההשכלה, נמנו יהודה בן מרדכי (ד"ר יוליוס) ברש, מרדכי סטרליסקר (מרב"ד ס"ט), יעקב חיים קורן (יחל"ק), הלל כהנא, בנימין זאב אהרנקראנץ, בנימין שווארצפלד ואחרים. משכילים אחדים יצרו קשר עם חברת "כל ישראל חברים" (אליאנס) ופעלו להקמת ועדים מקומיים שלה. יסוד מיוחד בתנועת ההשכלה בקרב יהודי רומניה היה קיומם של משכילים בקרב היהודים הספרדים (כמו למשל דויסיון באלי) והשתתפותם בפעילויותיה לצד משכילים אשכנזים. יסוד מיוחד אחר היה התפשטותה של תנועת ההשכלה ברומניה אחרי הופעתה של תנועת התיקונים בדת משה וישראל, התנועה הרפורמיסטית בגרמניה ובאוסטריה, אף שגם ברומניה היו אלה שתי תופעות שונות. האגודה הראשונה של המשכילים שהייתה בעלת תקנון רשמי

נתפס כבעל משמעות בפרקטיקות שימוש שונות. מרכיב זה מאפשר תרבות חזותית ואוריינות חזותית. תופעות אלה מתקיימות בסביבה תרבותית עמוסה בדימויים, ובסביבה טכנולוגית המאפשרת הפקת תצלומים בעלי איכות חזותית גבוהה יחסית בצורה פשוטה. התלכדות המצלמה עם טכנולוגיות תקשורת מיידיות, לעומת הקשר הנוסטלגי של התצלום לעבר, מובילים לבחינה מחודשת של תפקוד המדיה ביחס לממד הזמן. בהקשר זה נמצא שטוח הזמן בין הצילום לבין הצפייה התקצר ונהיה מידי. במקרים רבים אין צפייה חוזרת וכך הזיכרון מאבד מהרלוונטיות שלו לתצלום. גם הערך הנוסטלגי של התמונה מתבטל, שכן אופי הצפייה נתפס יותר כשיתוף בחוויה ופחות כהזדמנות מאוחרת לחיות אותה מחדש. המצלמה נתפסת גם כטכנולוגיה שיתופית – תכונה המעלה דילמות לגבי פרקטיקות שימוש שונות ותפיסות של בעלות על התצלום. בזכות תכונות של התצלום, כגון איקוניות ואוטנטיות, המצלמה היא מדיום בעל גוון אישי אשר משמש להתבוננות בעצמי ולביטוי שלו. כאשר התצלום מופץ ברשת חברתית מקוונת הוא משמש גם אמצעי ליצירת רושם.

חלק עיקרי בממצאים מתייחס לתפקוד המצלמה כמתווך ביחסים חברתיים. פעילות צילומית הוצגה מתוך מסגרת תאורטית התופסת טקסים בין-אישיים יומיומיים כאמצעי שדרכו נוצרת לכידות חברתית. בהתאם לכך תוארו המאפיינים הטקסיים שבפעילות הצילומית, כדי לבסס את הטענה שהטכנולוגיה היא חפץ טקסי, שהשימוש בו מבטא ערכים וארגון חברתיים. כן תוארו דפוסי תקשורת מרכזיים שבהם התצלום משמש מסר תקשורתי על יחסים חברתיים, ועל כן גם מנגנון לשימור הלכידות החברתית. כך, למשל, התצלום משמש נושא לשיחה באופן שיוצר הבנה משותפת של הפעילות החברתית שאותה מבצעים ומתחזק את היחסים בין המשתתפים בה. כך יכול התצלום לשמש מסר תקשורתי על חייהם האישיים של בני אדם, שאותו הם חולקים עם הקרובים להם. פרקטיקות כאלה מבנות את המצלמה כאתר לאינטראקציה חברתית, שדרכו מבטא הפרט את השתייכותו לקבוצה החברתית.

קוראים אמריקה: על דפוסי אמריקניזציה בעיתונות הנוער בישראל

מאיה מיטל אושר

בהנחיית פרופ' נלי אליאס, המחלקה לתקשורת,

אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2013.

קשה להתעלם מן האמריקניזציה שחלה במציאות היומיומית. מחקרים שונים התייחסו לאמריקניזציה של התרבות בישראל, אך מיעוט להתעמק בתופעה כפי שזו באה לידי ביטוי בטקסטים תקשורתיים הפונים לבני נוער. מטרת מחקר זה הייתה לבחון את דפוסי האמריקניזציה בעיתונות הנוער בישראל. קורפוס המחקר כלל ניתוח איכותני של 55 גיליונות השבועון **מעריב לנוער** שיצאו לאור בין השנים 1990-2010.

הניתוח כלל התייחסות לשלושה אירועים שהוצגו בשבועון ככאלה שהגיעו היישר מן התרבות האמריקנית. ניתוחם התבסס על ההנחה כי הם מסמלים את הערכים המרכזיים המופצים בתהליך האמריקניזציה

מוכר על ידי שלטונות, קמה בשנת 1862 בעיר בוקרשט ונקראה "האגודה הישראלית לתרבות". קיומה מוכר עד שנת 1865. דור שני של משכילים – שרבים מהם נולדו ברומניה – אפשר לכתו "דור" שנת 1878, שנת ועידת ברלין. משכילים אלה נלחמו למען אמנציפציה נוסף על מאבקם להתפשטות עקרונותיה של תנועת ההשכלה בקרב יהודי רומניה. הם השתדלו למען הקמתם של בתי ספר נוספים. כמו כן, הם גילו עניין בתולדות ישראל בכלל ובתולדות יהודי רומניה בפרט, וניסו להצדיק את הזכות לאמנציפציה בדרך זו. זה המקרה של יעקב פסנתר ושל מייסדי החברה ההיסטורית ע"ש "יוליוס ברש" והמוציאים לאור של *Anuar Pentru Israeliti* (השנתון לישראלים) בשפה הרומנית, ובהם האחים אליהו, וילהלם ומשה שורוצפלד, משה גסטר, אליעזר שייך ונתן פתחיה ליפא. בשנות השמונים והתשעים של המאה התשע-עשרה התקרבו אחדים מהם לזרמים החדשים שתפסו את מקומה של תנועת ההשכלה, במיוחד היהדות הלאומית וההתבוללות.

עבודות תזה לתואר שני

ההבניה התרבותית של המצלמה ותפקודה החברתי בעידן של התלכדות טכנולוגית

אלעד חמו

בהנחיית פרופ' תמר כתרילאל וד"ר רבקה ריב"ק, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2013.

בעבודה זו מוצע ניתוח של המצלמה כטכנולוגיה בעלת משמעות תרבותית אשר נוצרת מתוך האינטראקציה שבין שימוש חברתי לבין מבנה טכנולוגי. ניתוח כזה מספק הבנה על אחד האופנים שבהם משתמשים בני אדם בחפצים תרבותיים על מנת לבטא את קשריהם החברתיים. הבחירה במצלמה כמוקד המחקר נובעת מכמה סיבות. התצלום הינו מסר תקשורתי מרכזי ורב תפוצה שבני אדם מפיקים בעצמם עבור עצמם; פעמים רבות מדובר גם במסר על עצמם. כמו כן המצלמה היא טכנולוגיה ישנה אשר נמצאת בהקשר טכנולוגי חדש, ועל כן היא ראויה לבחינה מחודשת של תפקודה החברתי לאור השינויים שעברה. השאלות אשר הנחו את המחקר התייחסו לנושאים מספר: פרקטיקות הצילום והתפיסות על צילום המובנות תרבותית; אופי השימוש במצלמה כטכנולוגיה ניידת, מרושתת ומיידית; הארגון החברתי סביב השימוש במצלמה והאופן שהיא משמשת כמתוכנת של יחסים חברתיים. ממצאי המחקר מבוססים על ראיונות עומק שנערכו עם 13 צלמים חובבים, אשר כללו צפייה משותפת באוספי התמונות שלהם, ועל תצפיות שנערכו במרחב האישי, הציבורי והמקוון, על מנת ללמוד על האופן שבו המצלמה משתלבת במרקם החברתי יחד עם האופן שבו התצלום מופץ ומתקבל ברשת החברתית המקוונת.

הממצאים מתארים תכונות של המצלמה המתייחסות להיבטים שונים של המשמעות התרבותית של מדיה. המרכיב החזותי של התצלום

והאנתרופולוגיה, אך בחינתה מהפרספקטיבה התקשורתית – הן מן הפן של התקשורת המתוכנת והן מזה של תקשורת פנים-אל-פנים – לא נחקרה כמעט כלל.

מחקר זה מבקש להביא לקדמת הבמה את הממד התקשורתי של תופעת התרמילאות הישראלית. השילוב בין חקר התקשורת לחקר התרמילאות, מבקש לקדם את הגישה האנתרופולוגית של חקר המדיה וחקר התקשורת, ומפרספקטיבה זו לבחון את עיצובן של דרכי התקשורת כמשקפות וכמכוננות זהויות, יחסים חברתיים, תפיסות של זמן ומרחב וערכים תרבותיים, במיוחד לאור הניידות הגוברת של המדיה והגלובליזציה.

המחקר בחן את הדרכים שבהן מבנים תרמילאים ישראלים את דרכי ההתקשורת שלהם עם ה"בית" במובן המורכב של המילה. במסגרת העבודה נערכו ראיונות עם מטיילים ישראלים בצ'ילה כדי ללמוד על פרקטיקות ההתקשורת שלהם להורים, לחברים בישראל ובמסלול, ולייצוגים של ישראליות במהלך הטיוול הגדול. חוויית העצמאות והצמיחה שחווים המטיילים נבנית לא מתוך הניתוק שהוא מאפשר בגלל המרחק הגאוגרפי בין המטייל לארץ המוצא, אלא מתוך הבחירה מת להתקשר וכיצד. בדרך זו המחקר מאיר את המרחב התרמילאי כזירה תקשורתית-לאומית בין דורית ומדגיש את שיח הבחירה הצרכני בבניית הזהות האישית, תוך שהוא מציע ניתוח רפלקסיבי של משמעות הישראליות בנכר.

רדיו חינוכי בישראל כמדיום אלטרנטיבי

אביעד טובי

בהנחיית פרופ' שיוף רפאלי, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה, 2011.

המחקר מתאר את אופיו ואת מבנהו של הרדיו החינוכי בישראל ובוחר אם התחנות החינוכיות משמשות אמצעי תקשורת אלטרנטיבי, וכיצד. המסגרת התאורטית של המחקר היא הפרדיגמה האלטרנטיבית-ביקורתית, והמודל הרב-תאורטי של מדיה אלטרנטיביים.

השערת המחקר העיקרית הייתה כי לרדיו החינוכי בישראל, על פי הדפוסים המבניים והתוכניים שלו, יש מאפיינים של מדיום אלטרנטיבי, אף על פי שהוא חלק ממערכת ממוסדת (פרויקט הרדיו החינוכי). נבחנו חמש תחנות רדיו חינוכיות הפועלות באזורים שונים בישראל ובמסגרת מוסדות חינוך וקהילה מגוונים. נבדקו מבנה התחנות, מפעליהן ותוכן השידורים שלהן, בהתאם למודל הרב-תאורטי.

ממצאי המחקר מאששים את ההשערה ומראים כי אף על פי שהרדיו החינוכי בישראל נולד ביוזמת אנשי חינוך ורדיו והפך לפרויקט משותף לגופי שלטון (משרדי החינוך והתקשורת) ולגוף ציבורי (רשות השידור), בפועל אפשר למצוא בתחנות שנבדקו מאפיינים של מדיום אלטרנטיבי במידה משתנה בין תחנה לתחנה. מכאן שהרדיו החינוכי מתפקד או עשוי לתפקד, במידה מסוימת, כחלופה הן לתחנות הרדיו הכלל-ארציות והן לתחנות הרדיו האזוריות-מסחריות בישראל.

בישראל, ובראשם אינדיווידואליזם ותרבות צרכנית מופרזת. לשם ההשוואה נבחנו אירועים אלה כנגד אירועים מקבילים להם מן התרבות המקומית. האירוע הראשון היה ערב סילווסטר (New Year's Eve), אשר נבחן אל מול ראש השנה היהודי. האירוע השני היה חג האהבה הלועזי (Valentine's Day), אשר נבחן אל מול ט"ו באב. האירוע השלישי היה נשף ה-Prom, אשר נבחן אל מול ההכנות לקראת הגיוס לצה"ל בכלל ומסיבות הגיוס בפרט. דרך ניגודיות זו נבדק המאבק בין עיצוב הזהות הישראלית לזהות הגלובלית, שהוצגה בשבועון כאמריקני לכל דבר.

ההנחה שעמדה בבסיס העבודה הייתה כי הכיוון שישתקף בשבועון ינוע עם השנים מלאומיות ישראלית אל עבר אמריקניזציה. מבחינה זו אפשר לומר כי אכן חלה אמריקניזציה בעיתונות הנוער בישראל. אך האם התופעה דחקה לפינה את אותם מאפיינים בעלי משמעות לוקלית וכרסמה במשקל שניתן לאורח החיים המקומי של בני הנוער בארץ? ממצאי המחקר מורים על כך כי התשובה אינה חד משמעית. נראה כי בשנים האחרונות של תקופת המחקר פחתה התייחסות השבועון למועדים המיובאים ונמצאה התייחסות אמביוולנטית לנשף ה"פרום", אשר לצד נקודת המבט המחמיאה תואר מנקודת מבט ביקורתית. נראה כי טקס ההתבגרות המרכזי עבור בני הנוער הישראלים היה ונותר הגיוס לצה"ל. משמע, הנשף הוא טקס מיובא המתקיים לצדן של המערכות המושרשות המקומיות.

ממצא מעניין שעלה בניחות היו השינויים המהותיים שחלו עם השנים במדור 'המכתבים למערכת', שינויים המשקפים את הערכים התרבותיים שהוצגו בעבודה כמסמלים את התרבות הקפיטליסטית-אמריקנית. נמצא כי עם השנים חל מעבר ממכתבים המציגים תמונת פרופיל של נוער המעורה בנעשה מסביבו ומייחס חשיבות רבה ללאום היהודי-ישראלי שלו, לנוער אגוצנטרי המגלה עניין בעיקר בעולמו הפרטי ובגחמותיו האישיות.

בחינה זו הייתה בעלת ערך רב שכן בני הנוער של ימינו הם דור העתיד של המדינה ודרך ניתוח הדימויים המועברים להם בעיתונות הנוער, אפשר ללמוד על השתקפות החברה הישראלית בעתיד.

החופש להתחבר: תפקיד התקשורת

בחויית טיוולי תרמילאים

נדיה קוטלרסקי

בהנחיית פרופסור תמר כתריאל, אוניברסיטת חיפה,

2013.

הטיוול הגדול של צעירים ישראלים אשר זה עתה סיימו את שירותם הצבאי הפך לתופעה חברתית נרחבת ומוכרת. מזה שלושה עשורים הנסיעה למדינות מרוחקות, כגון ארצות מזרח אסיה, ניו זילנד, אוסטרליה ומדינות אמריקה הלטינית, הפכה לחלק חשוב בחייהם של אנשים צעירים בגילאי העשרים. בשל היקפה והפופולריות שלה משכה התופעה את תשומת לבם של חוקרים רבים מתחום הסוציולוגיה, הפסיכולוגיה